

Psychological Analysis of Gorken's Character in the Poem "The Grave Digger" and Aydin in the Novel "Symphony of the Dead Based on Martin Seligman's Positivist Theory

Ali Khaleghi¹ Hasan Najafi²

1. Corresponding Author, Department of Arabic Language and Literature Education, University of Farhangian, Tehran, Iran. E-mail: a.khaleghi@cfu.ac.ir
2. Department of Arabic Language and Literature Education, University of Farhangian, Tehran, Iran. E-mail: h.ajafi@cfu.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:

Received:
20, January, 2025

In Revised Form:
19, April, 2025

Accepted:
8, December, 2019

Published online:
17, May, 2025

Abstract

Paying attention to different aspects of a literary work is a characteristic of the new schools of literary criticism, which use the latest achievements of human sciences to leave different dimensions and readings of literary works. Paying attention to the various elements of the works, especially the character, is considered in the critique of psychology, especially Martin Seligman's positivist theory. This article, while applying the positivist theory of Martin Seligman in the mentioned works, in order to answer the research questions, the points of commonality and difference between the two authors and their reasons and causes were investigated with a descriptive analytical method. Based on the foundations of the American school of comparative literature, the present research compares the character of Gorkan in the poem "Digger of the Tombs" by Badr Shaker Al-Saiyab with the character of Orhan in the novel "Symphony of the Dead" by Abbas Maroufi. The results of the researcher indicate that the negativity and the main character of the stories of Al-Siyab and Maroufi are not only rooted in the influence of the two authors on each other. Rather, it is rooted in honest common experiences that have been left behind by individuals from the two societies of Iran and Iraq. with the difference that the characters of the story (grave digger) have defined the cause of negativity in the shortages caused by the war of poverty and corruption While Orhan, in addition to misunderstanding the concept of justice, has linked emotional and family deficiencies with positivism.

Keywords:

personality
psychology, Saiyab,
Abbas Maroufi,
Hafar al-Qobor,
Symphony of the
Dead, Seligman

Cite this The Author: Khaeghi, Ali & Najafi, Hasan (2025) "Psychological Analysis of Gorken's Character in the Poem "The Grave Digger" and Aydin in the Novel "Symphony of the Dead Based on Martin Seligman's Positivist Theory", Journal of Literary Criticism and Rhetoric, Vol 14, Issue 1, Ser.No. 37, Spring, (121-144). DOI:10.22059/jlcr.2025.389117.2041

Publisher: University of Tehran Press.

Introduction

The conditions of Iranian and Iraqi society after World War II suffering from various problems such as military occupation, foreign colonialism, internal tyranny, etc. Within himself, poets and writers did not reflect the facts like the mirror of the mirror by modeling the community and relying on their artistic and literary tastes by relying on their artistic and literary taste rather, according to George Lukacs, it makes it a painting of reality, not its photography, because the mentality of literary categorizes reality in a way that can portray their desired species. In contemporary Arabic literature, Badr Shakir Sayyb is one of the most prominent poets who have focused on various issues of Islamic Arab societies, especially Iraq. In Iran, Abbas Maroufi, the novelist of the Azerbaijani school, has reflected the issues and issues of Iranian society in many of his stories, including indigenous subcultures, family issues, and so on. By nurturing typical and exemplary characters in their stories, these writers have criticized the stories of the stories' personality and social political issues and issues. Considering the different aspects of the characters in the story, especially the critique of the personal psychology of the characters, strengthens its position as an independent research. Psychological knowledge is based on the two main classification systems, namely psychological disorders in patients (DSM) and positive psychology (CSV). Happy and lively people usually have an optimistic attitude towards the events and events around them, and instead of dealing with the negative events, they tend to use these situations in the best way. The purpose of positive psychology is to expand the deeper understanding of people's concepts such as happiness, satisfaction, recreation, commitment, righteousness, and creating greater value and meaning in human life. To have a meaningful and optimistic life, Peterson and Seligman (2004) believe that people need work, growth, extensive social relationships and activities that enhance and expand key virtues. They have introduced these key virtues in the six areas of wisdom, courage, compassion, justice, moderation and excellence with twenty -four capabilities. Seligman believes that changing attitudes and thinking can be the key to achieving a balanced life. When he speaks of happiness as a combination of human strengths, these strengths can be considered as the characteristics and virtues through which individuals achieve their competence and perfection. These virtues include features such as courage, self -esteem, sustainability, vitality, self -control, empowerment and piety. Also elements such as humanity, love, kindness and social intelligence; Justice associated with respect for citizenship, neutrality and order in behavior; Excellence that is manifested in the form of hope, thanksgiving, humor, and awareness of the value of the beauty and wonders of life; and finally, the wisdom that appears in creativity, curiosity, and love for learning are all parts of this virtuous path. This research, relying on the foundations of the American school of comparative literature, compares the figure of the Gorgers in the poetic story of "Daruar al -Qur'an" by Badr Shaker Sayyb, with Aydin's character in the novel "The Symphony of the Dead" of Abbas Maroufi.

Research Method

The present article, based on the comparative-analytical method, on the comparative comparison and comparison of the main character of the poetic story of the "Diller of the Qur'an" Badr Shakir Sayyb-Gorrine- with the main character of Abbas Maroufi-Aydin's "Symphony of the Dead"- from the perspective of psychology, relying on Martin's positive theory. Issues such as transcendence, rationality, humanity, self -control, and justice are among the concepts that will be extracted and criticized while examining the direct and indirect implications of the story of the "Digging of the Qur'an" and "Symphony of the Dead". Since the present study, based on the foundations of the American Comparative School, criticizes the works of these two literary, based on the foundations of this school, two different literary types can be compared and adapted.

Discussion

Aydin's personality in Abbas Maroufi's novel "The Symphony of the Dead" has a self -esteem. Aydin is capable of controlling his feelings, behavior and thoughts, so it is more popular with the family because of this psychological characteristic that influenced his speech and behavior. In the story of "Kharar al -Qur'an", Badr Shaker Sayyb also suffered from an emotional, sexual, financial, etc. deficiencies that have a kind of identity that has no control over its thoughts, emotions and emotions. These deficiencies have led him to adopt the thoughts and behavior of sadism, which is also rooted in social issues. Therefore, the two main characters in the story of Sayyb and Abbas Maroufi have left different behaviors in the face of stressful position, which can be rooted in social conditions in addition to individual differences. By the description that Aydin is socially in a better position than the Gurrinde who suffers from deep deprivation. The reflection of excellence has emerged in the novel "The Symphony of the Dead" and the personality of Aydin, and according to Aydin's life, it can be said that he is trying to gain superiority despite having many defects and problems. Aydin, despite the jealousy and problems he has in his family life, especially by Orhan, tries to excel by his efforts, attracting the attention and love of parents and performing various duties. Excellence in the sense of Seligman in the form of abilities that lead to life and moral virtues has no role in the story of "Digger Al -Qur'an", Rather, what has emerged as excellence in

Psychological Analysis of Gorken's Character in the Poem "The Grave Digger" and Aydin in the Novel "Symphony of the Dead" 123

this story is a kind of financial superiority that marginalized ethics and defined satisfaction in satisfying the needs of the institution (ID) that reduces the basic sexual behavior, pleasure, and financial desires. Where the Gurder finds the satisfaction of life and happiness in the death of others and the warfare of others, and considers the market for war and bloodshed to be a driving force for its unstable dance and happiness. In the novel "The Symphony of the Dead" by Abbas Maroufi's personality, Aydin feels the need to do justice in his family because observing justice and fair division can help strengthen family relationships and improve the welfare of individuals. Aydin's personality in the novel "The Symphony of the Dead" is strongly in line with the concept of justice, believing in respect and respect for the rights of others, while Orhan seeks to eliminate his brother Aydin and gain all family property. The characters in the story of the "Daruar al -Qur'an", especially the Gorgers, who depict the war -torn Iraqi capitalist, do not seek to achieve it despite being aware of the concept of justice. A society in which the war and the rich have the lives and property of individuals. Therefore, justice is not formed in them. According to Aydin's personality, he seems to have wisdom and wisdom in its literal sense. His behavior reflects the ability to judge properly and inability to use past knowledge and experience to improve his current situation. He uses his knowledge and experience to solve problems and improve relationships, indicating that he owns rational thinking and correct judgment. Sayeb specifically deals with the concept of wisdom in the story of "Kalharaqbour" and, with a critical look at the current issues and problems of Iraq, considers the root of all the moral social anomalies and shortcomings of society in avoiding science and awareness, and wisdom. In other words, he has defined the chapter between humanity and his intentions in wisdom; Where the Gorgers has stated the cause of the norms in the context of the book as a symbol of wisdom. The concept of humanity is expressed in the complexities and feelings of the characters, Aydin goes to the death of his sister Aida and his father, Surma, and the annoying behaviors of his brother Orhan, but he does not defeat and does not surrender, and it is his humanity who continues to his family despite all the high spirits. The story of the poem "Digger of the Qur'an" is a work in its content that depicts the death of humanity and human emotions such as: affection, coexistence, benevolence, and so on.

Conclusion

The main characters used in the two stories of al -Qur'an Badr Shakir Sayyb and the symphony of the Abbas Maroufi Dead, who revolve around the axis and Aydin, are about shared points, the most important of which is the negative and positive of the two main characters. Positive concepts such as self -control, humanity, justice, wisdom, transcendence have been reflected in two literary works that are in line with Seligman's theory, but Aydin's approach in the novel "The Symphony of the Dead" and the Gravar in "Drilling of the Qur'an" has two positive and negative aspects of the concept. The personality of the Graving, according to the classification of Seligman, is distant from the positive aspects and immersed in immoral issues that has taken it away from their human identity. From a psychological point of view, suffering from the shortcomings and defects of emotional, epistemological, etc. is evident as a context for negative concepts in this character. On the contrary, Aydin has a positive personality and, with his perseverance, is trying to resist psychological issues. The sharing points between the two authors in the negative characters, despite the time and space distance between Badr Shaker Sayyb and Abbas, are due to the experience of similar conditions in Iran and Iraq. That has experienced shared bitter experiences, such as the military occupation of World War II and the dominance of capitalist ideas. The distinction between the two writers in the type of two literary views on the negative characters of the story is not only not positive but also distanced from its concepts and instances. Badr Shaker has defined the root of the negatives of the story in social issues and the shortcomings caused by class deprivation. In his view, phenomena such as poverty, war, occupation, lack of awareness and corruption of the ruling class are the reasons that have led the Gurkir personality to be a symbol of Iraqi citizen involved in war of transcendence, rationality, and humanity, and the field for negative aspects such as indifference, indifference. While Abbas Maroufi has emphasized the personal aspects of the personality of the family in the discussion of the personality of the family as an element of personality and the positive root of Aydin's personality has defined as a manifestation of a larger society in shortcomings and mistakes that are mostly rooted in the education and dignity of individuals. Another point of commonality is Aydin and Gorgers in their way of looking at justice. Aydin and Gorgers have spoken of social justice and the first common rights that are indifferent to the basic needs of human beings, such as food, clothing, housing. In fact, Aydin and Gorgene have defined in the right desire that both characters have used different tools to achieve it.

روانشناسی شخصیت گورکن در داستان شعری «حَقَّار القبور» و آیدین در رمان «سمفونی مردگان» بر اساس نظریه مثبت‌نگر مارتین سلیگمن

علی خالقی^۱، حسن نجفی^۲

a.khaleghi@cfu.ac.ir

h.najafi@cfu.ac.ir

۱. نویسنده مسئول، گروه آموزش زبان و ادبیات عربی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران. رایانامه:

۲. گروه آموزش زبان و ادبیات عربی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران. رایانامه:

اطلاعات مقاله چکیده

توجه به جنبه‌های مختلف یک اثر ادبی از ویژگی مکتب‌های نقد جدید ادبی است که با استفاده از جدیدترین دستاوردهای علوم انسانی، ابعاد و خوانش متفاوتی را از آثار ادبی برجای می‌گذارند. توجه به عناصر متنوع و مختلف آثار، به‌ویژه شخصیت در نقد روانشناسی به‌ویژه نظریه مثبت‌نگر مارتین سلیگمن مورد مذاقه قرار گرفته است. پژوهش پیش رو با تکیه بر مبانی مکتب آمریکایی ادبیات تطبیقی به مقایسه شخصیت گورکن در داستان شعری «حَقَّار القبور» اثر بدر شاکر سیاب با شخصیت آیدین در رمان «سمفونی مردگان» عباس معروفی پرداخته است. این مقاله ضمن کاربست نظریه مثبت‌نگر مارتین سلیگمن در آثار یاد شده، در جهت پاسخگویی به سؤالات پژوهش، نقاط اشتراک و اختلاف دو نویسنده و اسباب و علل آن را با روش توصیفی تحلیلی مورد بررسی قرار داد. نتایج پژوهشگر بیانگر آن است که منفی‌گرایی و شخصیت‌های اصلی داستان‌های سیاب و معروفی نه تنها ریشه در تأثیر و تأثر دو نویسنده از یکدیگر ندارد بلکه ریشه در تجربه‌های مشترک صادقانه‌ای است که از دو جامعه ایران و عراق از خود در افراد به یادگار گذاشته‌اند. با این تفاوت که شخصیت داستان حَقَّار القبور علت منفی‌گرایی را در کمبودهای ناشی از جنگ، فقر و فساد تعریف کرده‌اند در حالیکه آیدین علاوه بر تلقی نادرست از مفهوم عدالت، کمبودهای عاطفی و خانوادگی را با مثبت‌گرایی گره زده است.

تاریخ دریافت:

۱۴۰۳/۱۱/۰۱

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۴/۰۱/۳۰

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۴/۰۲/۲۷

تاریخ انتشار:

۱۴۰۴/۰۳/۱۲

واژه‌های کلیدی:

روانشناسی شخصیت، سیاب، عباس معروفی، حَقَّار القبور، سمفونی مردگان، سلیگمن

استناد: خالقی، علی؛ نجفی، حسن (۱۴۰۴) «روانشناسی شخصیت گورکن در داستان شعری «حَقَّار القبور» و آیدین در رمان «سمفونی مردگان» بر اساس نظریه مثبت‌نگر مارتین سلیگمن»، پژوهش‌نامه نقد ادبی و بلاغت، دوره ۱۴، شماره ۱، شماره پیاپی ۳۷، بهار ۱۴۰۴، (۱۴۴-۱۲۱). DOI:10.22059/jlcr.2025.389117.2041

ناشر: موسسه انتشارات دانشگاه تهران

۱. مقدمه

شرایط جامعه ایران و عراق بعد از جنگ جهانی دوم که از مشکلات و رنج‌های گوناگونی از قبیل اشغال نظامی، استعمار خارجی، استبداد داخلی و غیره رنج می‌برد، در دل خویش شاعران و نویسندگانی را پرورش داد که با الگوگیری از جامعه و با تکیه بر ذوق هنری و ادبی خویش «واقعیت‌ها را مانند آینه [بازنمودن عکس وارونه] منعکس نکنند» (ارشاد، ۱۳۹۱: ۳۰۶) بلکه به قول جورج لوکاچ^۱ آن را یک نقاشی از واقعیت تلقی کند نه عکاسی آن، زیرا که ذهنیت ادیب، واقعیت را گونه‌ای دسته‌بندی می‌کند که بتواند گونه دلخواه خود را به تصویر کشیده باشند (تسلیمی، ۱۳۸۸: ۱۶۱). در ادب معاصر عربی، بدر شاکر سیّاب شاعر نوگرای عراقی از جمله شعراء برجسته ای است که موضوعات مختلف جوامع عربی اسلامی بویژه عراق را محور آثار ادبی خویش قرار داده است. در ایران نیز عباس معروفی، رمان‌نویس شهیر مکتب آذربایجان در بسیاری از داستان‌هایش به انعکاس مسائل و قضایای جامعه ایران و مسائل جاری از آن از جمله خرده فرهنگ های بومی، مسائل خانوادگی و غیره پرداخته است. این نویسندگان با پرورش دادن شخصیت‌های تپیک و نمونه‌وار در داستان‌هایشان، قدر السهمی از جریانات و مسائل سیاسی اجتماعی جامعه ایران و عراق را از زبان شخصیت داستان‌ها مورد نقد و بررسی قرار داده‌اند.

نظر به اینکه هویت اشخاص و صفات آنان کارکردی از جایگاه آنان در جامعه است و «هویت محصول نیروهای اجتماعی و فرهنگی است و افراد اساساً دربردارندگانی هستند که جامعه و فرهنگ از طریق آنان خودشان را بیان می‌کنند» (مرادی، ۱۳۹۴: ۱۰۳). پرداختن به جنبه‌های مختلف شخصیت‌ها در داستان به‌ویژه نقد روانشناسی شخصیت‌ها جایگاه خویش را به‌عنوان یک پژوهش مستقل استحکام می‌بخشد. با توجه به مطالب ذکر شده، پژوهش حاضر با تکیه بر روش وصفی - تحلیلی به بررسی و مقایسه تطبیقی شخصیت اصلی داستان شعری «حفار القبور» بدر شاکر سیّاب (گورکن) با شخصیت اصلی داستان «سمفونی مردگان» عباس معروفی (آیدین) از دیدگاه نقد روانشناسی با تکیه بر نظریه مثبت‌گرای مارتین سلیگمن^۲ می‌پردازد. مسائلی از قبیل تعالی، خردورزی، انسانیت، خودکنترلی و عدالت از جمله مفاهیمی هستند که ضمن بررسی دلالت‌های مستقیم و غیرمستقیم داستان «حفار القبور» و «سمفونی مردگان»، استخراج و مورد نقد و بررسی قرار خواهد گرفت. از آنجایی که پژوهش حاضر با تکیه بر مبانی مکتب تطبیقی آمریکایی به نقد و بررسی آثار این دو ادیب می‌پردازد. بر اساس مبانی این مکتب، می‌توان دو نوع مختلف ادبی را باهم مقایسه و تطبیق داد (رماک، ۱۳۹۱: ۵۵)، لذا این شائبه که تطبیق داستان با شعر امری نامطلوب و محل تردید است، مجالی نخواهد داشت. در پژوهش حاضر در تلاش برای پاسخگویی به پرسش‌های ذیل هستیم:

1. Georg Lukács

2. Martin E. P. "Marty" Seligman

۱. وجوه اشتراک و افتراق شخصیت آیدین در داستان «سمفونی مردگان» با شخصیت گورکن در داستان «حقارالقیور» بر اساس نظریه مثبت‌گرایی سلیگمن چیست؟
۲. چه علل و اسبابی موجب بروز وجه اشتراک و اختلاف دو نویسنده در پرورش شخصیت‌ها با دیدگاه‌های مشترک و مختلف با محوریت آثار مذکور شده است؟

۲.۱. پیشینه پژوهش

براساس جستجوهای صورت پذیرفته در پایگاه‌های اینترنتی پژوهش‌های مرتبط با موضوع حاضر به شرح ذیل می‌باشد:

- پژوهشی در سال (۱۳۹۸) با موضوع «تحلیل ساختار روایی و کنش گفتمان رمان «سمفونی مردگان» بر پایه نظریه نشانه معناشناسی روایی گریماس»، نویسنده: مهیار علوی مقدم، احمد حسین‌پور سرکاریزی، محمود فیروزی‌مقدم، در مجله روایت‌شناسی، شماره ۶، صص ۵۵ تا ۸۲ به چاپ رسیده است. در این مقاله، به تحلیل روایی‌گری رمان سمفونی مردگان در دو سطح روساخت که جایگاه داده‌های عینی است و ژرف‌ساخت که جایگاه داده‌های انتزاعی است، بر مبنای نشانه - معناشناسی روایی گریماس و الگوی کنشگر او از منظر چگونگی شکل‌گیری سازه‌های تشکیل‌دهنده رخدادها پرداخته شده تا افزون بر تحلیل این رمان تأکید شود که می‌توان در سایه پی‌رنگ غنی این رمان روایی، فرایند هم‌پیوندی عناصر آن را در آفرینش روایت به بهترین وجه ممکن آشکار کرد.

- مقاله‌ای در سال (۱۳۹۹) با عنوان «نقد اجتماعی رمان بره گمشده راعی اثر هوشنگ گلشیری و سروده حقارالقیور بدر شاکر السیاب» نویسنده: حسن نجفی، حسن، سردار اصلانی، در مجله کاوش‌نامه ادبیات تطبیقی، شماره ۳۸، صص ۸۳ تا ۱۰۳ منتشر شده است. نتایج پژوهش، بیانگر این است که نویسنده و شاعر یادشده، صرف‌نظر از فاصله زمانی - مکانی و باوجود تفاوت دیدگاه و سلیقه فردی، به دلیل تجربه شرایط یکسان، تکیه بر بیداری و آگاهی طبقاتی را به‌مثابه راهکارهایی برای برون‌رفت از مشکلات در پیش گرفته‌اند. گلشیری نیز با استفاده از گفتگوی کارناوالی و سیاب با تکیه بر لایه‌های متفاوت شعر نو، افزون بر نقد نظام سرمایه‌داری و نمودهای آن؛ ازجمله استعمار و استثمار، آن‌ها را مسبب مشکلاتی همچون جنگ، بحران‌های فردی - اجتماعی، فقر طبقات فرودست و استبداد داخلی حکومت‌ها دانسته‌اند که ادیبان را از نوید به آینده‌ای روشن بازداشته است.

- مقاله‌ای در سال (۱۴۰۰) با عنوان «تأثیر مدرنیسم بر نظام‌های استعاری رمان سمفونی مردگان» نویسنده: محمود صارمی، محمد ایرانی، عامر قیطوری، مجله پژوهش‌نامه ادبیات داستانی، سال دهم، شماره ۱، صص ۶۷ تا ۸۵ به چاپ رسیده است. بر همین اساس در نوشتار پیش رو استعاره‌های مفهومی سمفونی مردگان اثر عباس معروفی به‌عنوان رمانی نوگرا بررسی شده تا ابعاد گوناگون این تأثیر و تأثر را نشان داده شود. بررسی‌ها بیانگر آن است که برخی از

مؤلفه‌های برجسته مدرنیسم ازجمله شیوه‌های نوین روایت، دوری از وضوح و صراحت، فردگرایی، رمزگرایی، نفی حقیقت واحد، اشارات تلمیحی و غیره در رمان مورد نظر به کار رفته‌اند و در هفت الگو سبب شکل‌گیری نظام‌های استعاری خاصی در متن شده‌اند.

نظر به جستجوهای انجام شده تاکنون پژوهش مستقلی با موضوع «تحلیل روان‌شناختی شخصیت گورکن در داستان شعری «حفار القبور» اثر بدر شاکر سیاب و آیدین در رمان «سمفونی مردگان» اثر عباس معروفی بر اساس نظریه مارتین سلیگمن» منتشر نشده است.

۲. چارچوب نظری

۲.۱. نظریه مثبت نگر مارتین سلیگمن

دانش روانشناسی بر دو نظام اصلی طبقه‌بندی، یعنی اختلالات روان‌شناختی در بیماران (DSM) و روانشناسی مثبت‌نگر (CSV)، مبتنی است. افراد شاد و سرزنده معمولاً نگرشی خوش‌بینانه نسبت به وقایع و رویدادهای اطراف خود دارند و به جای برخورد منفی با اتفاقات، تمایل دارند از این موقعیت‌ها به بهترین شکل بهره‌برداری کنند. هدف روانشناسی مثبت‌نگر گسترش درک عمیق‌تر مردم از مفاهیمی مانند شادی، رضایتمندی، بازآفرینی، تعهد، پرهیزکاری و ایجاد ارزش و معنای بیشتر در زندگی انسانی است (سلیگمن، ۲۰۰۰: ۵۵) برای داشتن زندگی معنادار و خوش‌بینی، پترسون و سلیگمن (۲۰۰۴) معتقدند افراد به کار، رشد، روابط اجتماعی گسترده و فعالیت‌هایی که فضایل کلیدی را تقویت و گسترش می‌دهند نیاز دارند. آن‌ها این فضایل کلیدی را در شش حوزه خرد، شجاعت، دلسوزی، عدالت، میانه‌روی و تعالی با قابلیت‌های بیست و چهارگانه معرفی کرده‌اند (سلیگمن، ۱۳۸۸: ۱۷۲) سلیگمن بر این باور است که تغییر نگرش و طرز تفکر می‌تواند کلید دستیابی به یک زندگی متعادل و مطلوب باشد. او زمانی که از سعادت به‌عنوان ترکیبی از نقاط قوت انسانی سخن می‌گوید، این نقاط قوت را می‌توان به‌مثابه ویژگی‌ها و فضیلت‌هایی در نظر گرفت که افراد از طریق آن‌ها به شایستگی و کمال دست می‌یابند. این فضیلت‌ها شامل ویژگی‌هایی چون شجاعت، اعتمادبه‌نفس، پایداری، سرزندگی، خودکنترلی، توانمندسازی و پرهیزکاری است. همچنین عناصری مانند انسانیت، عشق، مهربانی و هوش اجتماعی؛ عدالت که با رعایت حقوق شهروندی، بی‌طرفی و نظم در رفتار همراه است؛ تعالی که در قالب امیدواری، شکرگزاری، شوخ‌طبعی و آگاهی از ارزش زیبایی‌ها و شگفتی‌های زندگی تجلی می‌یابد؛ و در نهایت خرد که در خلاقیت، کنجکاوی و عشق به یادگیری نمود پیدا می‌کند، همگی بخش‌هایی از این مسیر فضیلت‌مندانه هستند. (silalahi, 2009: 76)

۳. تطبیق موضوع

۱.۳. خودکنترلی (Self-control)

خودکنترلی جنبه‌ای از کنترل بازدارنده و یکی از کارکردهای اجرایی^۱ اصلی است، کارکردهای اجرایی فرآیندهای شناختی هستند که برای تنظیم رفتار فرد به منظور دستیابی به اهداف خاص ضروری هستند. خودکنترلی که مستقل‌تر تعریف می‌شود، توانایی تنظیم عواطف، افکار و رفتار خود در برابر وسوسه‌ها و تکانه‌ها است. در کوتاه مدت، استفاده بیش از حد از خودکنترلی منجر به تخلیه آن منبع می‌شود، با این حال، در دراز مدت، استفاده از خودکنترلی می‌تواند توانایی کنترل خود را در طول زمان تقویت و بهبود بخشد. (Gugrondan Rinin, 2010: 33) شخصیت آیدین در رمان «سمفونی مردگان» اثر عباس معروفی دارای ویژگی خودکنترلی است آیدین توانایی کنترل احساسات و رفتار و افکار خویش را دارد لذا نزد خانواده نیز به خاطر این ویژگی روان‌شناختی که در گفتار و رفتارش تأثیرگذار بود از محبوبیت بیشتری برخوردار است به طور مثال در سکانس زیر، آیدین نسبت به موضوع ابراز علاقه به دختران بر احساساتش کنترل دارد زیرا نسبت به کسب دانش تمرکز نموده است: «آیدین گفت: من به درد تو نمی‌خورم. سورمه باور کن... پیش از آنکه گرفتار تو بشوم باید بروم. باید شوق را توی دلم بکشم، باید عشق را تو قلبم سر ببرم» (معروفی، ۱۳۸۵: ۱۴۱)

«آیدین عادت کرده بود که پدر را اخمو ببیند. گاه به وضوح می‌دید که وقتی پدر از کنارش می‌گذشت او را نمی‌دید و یا نادیده می‌گرفت، اما مادر ذله شده بود. نمی‌توانست تحمل کند» (همان: ۱۵۰)

بنا بر مثال فوق، مفهوم خودکنترلی به عنوان یکی از کارکردهای اجرایی اصلی مطرح شده است که شامل توانایی تنظیم عواطف، افکار و رفتار در برابر تکانه‌ها است و این ویژگی خودکنترلی در شخصیت آیدین برجسته است لذا در داستان، شخصیت‌های آیدین در برابر بی‌احترامی و رفتارهای غیرعادی پدرش واکنشی نشان نمی‌دهد که این امر نشان‌دهنده تفاوت‌های بارز در میزان خودکنترلی هستند. خودکنترلی مانند یک ماهیچه در نظر گرفته می‌شود که منابع محدودی دارد و استفاده بیش از حد از آن در کوتاه مدت منجر به تخلیه آن می‌شود؛ اما در دراز مدت، استفاده مستمر از آن می‌تواند توانایی کنترل خود را تقویت و بهبود بخشد. لذا خودکنترلی یکی از فضایل اصلی مطرح‌شده توسط مارتین سلیگمن است که نمود بارز آن در این رمان شخصیت آیدین است.

شخصیت آیدین در داستان «سمفونی مردگان» به عنوان نمونه‌ای از خودکنترلی قوی و استحکام روحی به تصویر کشیده می‌شود. او در شرایطی که رفتارهای ناسازگارانه و نامتعادل اورهان

¹ - Executive Functions (EFs)

به عنوان یک چالش روانی و عاطفی برای او مطرح می شود، توانایی ویژه ای از خود نشان می دهد. آیدین با وجود فشارها و تنش های ناشی از این رفتارها، موفق به حفظ آرامش درونی و کنترل احساسات خود می شود. این ویژگی نه تنها به او کمک می کند تا در مواجهه با مشکلات و چالش های روزمره به یک نقطه تعادل برسد، بلکه نمایانگر توانایی او در مدیریت وضعیت های بحرانی نیز هست. خودکنترلی آیدین به نوعی ناشی از یک درک عمیق از خود و محیط اطرافش است که او را قادر می سازد تا در مواقع دشوار دچار انفعال و واکنش های هیجانی نشود. این حس آرامش و ثبات در شخصیت او، به وضوح نمایانگر قدرت درونی اوست و نشان می دهد که چگونه می توان با تمرین و آگاهی به یک فرد متعادل و مقاوم تبدیل شد. بنابراین، آیدین به عنوان الگویی برای خودکنترلی در برابر چالش های عاطفی و اجتماعی شناخته می شود و می تواند به عنوان مرجعی برای بررسی ابعاد مختلف شخصیت های ادبی و روان شناختی در نظر گرفته شود. در داستان "حقار القبور" بدر شاکر سیاب نیز شخصیت گورکن که از کمبودهای عاطفی، جنسی، مالی و... رنج می برد. دچار نوعی بحران هویتی شده است که هیچ گونه کنترلی بر افکار، احساسات و عواطف خویش ندارد. این کمبودها باعث شده تا وی افکار و رفتار سادیسم گونه ای را اتخاذ کند که البته آن هم ریشه در مسائل اجتماعی دارد؛ زیرا فرد «سادیسمی که احساس کمبود کرده و فکر می کند مورد ظلم واقع شده است، سعی می کند از کسی یا چیزی انتقام بگیرد» (عبداللهی، ۱۳۹۳: ۳۹). در این داستان نیز شخصیت اصلی در پی کمبودها و خلأهایی که دارد، به مرده ها نگاه جنسی دارد. او که دیگر کنترلی بر غرایز و نیازهای اولیه ناشی از نهاد را ندارد، ریشه این کمبود و نگاه سادیسمی را در فقر و بی پولی جستجو کرده است، که در نهایت منجر به آن شده است تا هویت انسانی فرد به حاشیه رانده شود:

«هَلْ كَانَ عَدْلًا أَنْ أَحْنَّ إِلَى السَّرَابِ وَلَا أَنَالُ إِلَّا الْحَنِينَ / لَوَأْلَفُ أُنْثَى تَحْتَ أَقْدَامِي تَنَامُ / أَ فَكَلَّمَا اتَّقَدَّتْ رَغَابٌ فِي الْجَوَانِحِ شَحَّ مَالٌ / مَا زِلْتُ أَسْمَعُ بِالْحُرُوبِ، فَأَيْنَ أَيْنَ هِيَ الْحُرُوبُ» (سیاب، ۲۰۱۲: ۱۶۸)

ترجمه: (آیا عادلانه است که به دنبال سراب باشم و چیزی جز ناله نصیبم نگردد/ در حالیکه هزار زن زیر پایم - در قبرها - خفته اند/ چرا هر بار که میل و رغبتی در من پیدا می شود، ثروت بخل می ورزد/ کماکان از جنگ می شنوم، کجاست جنگ؟ کجاست؟).

کلیدواژه های عدل، حنین، آنثی، مال و حروب به تنهایی کافیت تا بیانگر عدم خودکنترلی و رفتار سادیسمی گورکن باشد که نمودی بارز از جامعه سرتاپا محروم عراق جنگ جهانی دوم است.

مواجهه با وسوسه ها و تکانه های غیراخلاقی که در ارتباط تنگاتنگ با مفهوم خودکنترلی به عنوان یکی از نمودهای بارز سلامت شخصیتی مطرح است، در بخشی از داستان به منصف ظهور

رسیده است که نیازهای سرکوب شده شخصیت گورکن، افکار او را به تمنیات و آمال غیراخلاقی پیوند زده است. آنجا که وسوسه ثروت و ارضای شهوت به عنوان هدف غایی گورکن برای او در رؤیاپردازی‌ها و آرزوهایش نمود پیدا می‌کند و آرزو می‌کند کاش فرشته مرگی که در قالب هواپیماهای بمبافکن تجلی یافته است، سر از شهر آنها نیز درآورد تا در ازای فروش قبر بتواند به ثروت دست یابد و شهوت سیری ناپذیرش را با پول و دست‌درازی به بیوه‌زنان باقی‌مانده از جنگ سیراب کند:

«نَبِئْتُ عَنْ حَرْبٍ تَدُورُ لَعْلَ عَزْرَائِيلَ فِيهَا/ نَبِئْتُ أَنَّ الْقَاصَفَاتِ هُنَاكَ مَا تَرَكْتُ مَكَانًا إِلَّا وَحَلَّ بِهِ الدَّمَارُ فَأَيُّ سَوْقٍ لِلْقُبُورِ/ حَتَّى كَأَنَّ الْأَرْضَ مِنْ ذَهَبٍ يُضَاحِكُ حَافِرِيهَا / أَوَاهُ لَوْ أَنِّي هُنَاكَ أَسَدٌ بِاللَّحْمِ النَّثِيرِ جُوعَ الْقُبُورِ وَجُوعَ نَفْسِي فِي بِلَادٍ لَيْسَ فِيهَا/ إِلَّا أَرَامِلَ أَوْ عَذَارَى غَابَ عَنْهُنَّ الرَّجَالُ» (سیاب، ۲۰۱۲: ۱۶۸)

ترجمه: (از جنگی خبردار شدم که در جریان است، شاید عزرائیل در آن باشد/ خبردار شدم که جنگنده‌ها در آنجا جایی را نگذاشته‌اند/ مگر آنکه ویرانش کرده‌اند. چه بازاری برای قبرها شده است/ آن‌چنان که گویی در زمین طلا پارو می‌کنند/ آه اگر من آنجا بودم، با گوشت‌های تکه‌تکه شده اشتهای قبرها و نفسم را برآورده می‌کردم، در سرزمینی که/ در آن جز زنان بیوه و دوشیزگانی که مردانشان مرده‌اند، چیزی باقی نمانده است).

چنانچه گذشت دو شخصیت اصلی داستان سیاب و عباس معروفی در مواجهه با موقعیت تنش‌زا رفتارهای متفاوتی از خودکنترلی بر جای گذاشته‌اند که ریشه این تفاوت می‌تواند علاوه بر تفاوت‌های فردی، ریشه در شرایط اجتماعی نیز داشته باشد. با این توصیف که آیدین از نظر اجتماعی در جایگاه بهتری نسبت به گورکن قرار دارد که از محرومیت‌های عمیقی رنج می‌برد.

۲.۳. تعالی (excellence)

تعالی و برتری در نظریهٔ مارتین سلیگمن به عنوان یک وضعیت ایده‌آل در نظر گرفته می‌شود که افراد در آن به برتری و کمال دست می‌یابند. این تعالی شامل توانایی‌ها، فضایل اخلاقی و رضایت از زندگی است (Hall, 2000: 78). بازتاب این تعالی در رمان «سمفونی مردگان» و شخصیت آیدین پدیدار گشته است و با توجه به زندگی آیدین، می‌توان گفت که او به‌رغم داشتن نقص‌ها و مشکلات متعدد، تلاش می‌کند به نوعی برتری دست یابد. آیدین با وجود حسادت‌ها و مشکلاتی که در زندگی خانوادگی‌اش به‌ویژه از سوی اورهان دارد، سعی می‌کند با تلاش‌های خود، جلب توجه و محبت والدین و انجام وظایف مختلف به تعالی برسد. او با وجود نداشتن حمایت کامل مادر، سعی می‌کند محبت پدر را جلب کند و این نشان‌دهنده‌ی تلاش او برای بهبود وضعیت خود و رسیدن به نوعی کمال است:

«پدر از آیدین پرسید: دنبال چی می‌گردد؟ آیدین گفت: دنبال خودم. اورهان می‌گوید: خیال می‌کردم حتماً یک همزاد دارد که آزارش می‌دهد. گاه به ذهنم می‌آمد که اجنه تصرفش

کرده‌اند» یا در جای دیگر آیدین گفت: من دنبال خودم در گذشته‌ها می‌گردم. ما چیزهایی در گذشته داشته‌ایم که حالا نداریم» (معروفی، ۱۳۸۵: ۲۲۴).

آیدین به دنبال یافتن خود واقعی و ارزش‌های انسانی است. او در پاسخ به پدرش که از او می‌پرسد دنبال چه می‌گردد، می‌گوید:

«دنبال خودم» (معروفی، ۱۳۸۵: ۷۷).

این جستجو برای خود واقعی و برتری شخصیتی نشان‌دهنده تلاش برای رسیدن به تعالی است که در شخصیت آیدین به چشم می‌خورد. در نتیجه، می‌توان گفت که در قسمت مذکور، آیدین درصدد دستیابی به تعالی، در مسیر خودشکوفایی و برتری گام برداشته است و این امر منجر به اعتلای اخلاقی او در رسیدن به کمال واقعی شده است. مفهوم تعالی در شخصیت آیدین نشان‌دهنده تلاش او برای رسیدن به کمال و برتری، با وجود مشکلات و موانعی است که در زندگی با آن‌ها مواجه است. این تلاش‌ها، هرچند گاهی اوقات به نتایج منفی منجر می‌شود، نشان‌دهنده تلاش او برای بهبود وضعیت خود و دستیابی به نوعی کمال است.

برادر آیدین می‌کوشد تا او را نیز به هر نحوی که شده از سر راه خود بردارد. دلیل این بی‌مهری نسبت به برادر بزرگ‌تر شاید همان چیزی است که سلیگمن از آن به‌عنوان عقده حقارت یاد می‌کند و معتقد است اگر پدر یا مادر یکی از بچه‌ها را به دیگری ترجیح بدهد نتیجه آن همان است که احساس حقارت در کودک دیگر تقویت یافته و طولی نمی‌کشد که احساس حقارت در کودک تبدیل به عقده حقارت می‌شود (سلیگمن، ۱۳۸۸: ۲۱۶).

آیدین در تلاش برای رسیدن به مرز شاعری و دانایی است این فرآیند دستیابی به کمال و تعالی در زمینه علمی نشان از حس برتری جویی آیدین است، نشانه‌هایی همانند: وسواس و دقت در مطالعه و نوشتن، برگردان موضوعات مختلف به شعر، استناد به اشعار در لابلای سخنان، تأثیر علم آموزی در گفتار و رفتار آیدین همگی بیانگر کوشش او در مسیر تعالی شخصیتی است:

«آیدین تمام وقت خود را با وسواس و دقت عجیبی صرف خواندن و نوشتن می‌کرد. هر چیز را به شعر برمی‌گرداند و برای تحکیم حرف‌هایش یک بیت شاهد مثال می‌آورد. در مدت کوتاهی همه می‌دانستند که شعر از او سرریز می‌کند. رفته رفته غذا خوردن خوابیدن کتاب خواندن، حرف

زدن و تمام رفتارهایش حالتی خاص یافت» (معروفی، ۱۳۸۵: ۱۵۸)

«استاد ناصر دلخون، افاعیل و بحور شعر فارسی را به او آموخته بود و عقیده داشت که آیدین از بند شعر موزون رسته است و به مقام شامخی در ادبیات این سرزمین دست خواهد یافت» (همان:

در مکالمه آیدین با مادرش اهداف عالی او روشن می‌گردد همانطور که این تعالی و برتری در نگاه سلیگمن به‌عنوان یک وضعیت ایده‌آل در نظر گرفته می‌شود که افراد در آن به برتری و کمال دست می‌یابند و ایدئال از نظر آیدین دست‌یابی به تحصیلات عالی و دانش نیکوست: «من نمی‌خواهم زندگی را تکرار کنم تو که می‌دانی مادر، من پیش استاد ناصر دلخون کلاس شعر می‌روم. قرار است شعرهایم را در مجله چاپ کنند؛ آن وقت بیایم تخمه فروش بشوم» (همان: ۱۵۹)

آیدین به دلیل ویژگی‌های جسمانی و ذهنی از برتری نسبت به بردارش برخوردار است نیز نشان از تعالی و بزرگی اوست. شخصیت آیدین در رمان «سمفونی مردگان» به‌عنوان یک فرد پیچیده و چندوجهی به تصویر کشیده شده است. او با ویژگی‌های جسمانی و ذهنی خاصی که دارد، به نوعی برتری نسبت به برادرانش احساس می‌کند. این برتری نه تنها به دلیل توانایی‌های ظاهری و ذهنی اوست، بلکه نشان‌دهنده تلاش او برای یافتن هویت واقعی و ارزش‌های انسانی نیز می‌باشد. آیدین در طول داستان در جستجوی معنا و هدف در زندگی خویش است. او با چالش‌ها و تضادهای درونی‌اش مواجه می‌شود و تلاش می‌کند تا به خود واقعی‌اش دست یابد. این روند جستجو نشان‌دهنده تمایل عمیق او برای درک جایگاهش در جهان و همچنین فهم بهتر از خود و رابطه‌اش با دیگران است. برتری آیدین همچنین به نوعی به نقد اجتماعی و فرهنگی جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کند، نیز مربوط می‌شود. او به دنبال آن است که از قید و بندهای اجتماعی و انتظارات غیرمنطقی رها شود و به آنها پاسخ دهد. این جست‌وجو برای هویت و ارزش‌های انسانی، آیدین را به شخصیتی عمیق و قابل تأمل تبدیل می‌کند که خواننده را به تفکر درباره موضوعات بنیادینی چون آزادی، هویت و مسئولیت وامی‌دارد. به طور کلی، آیدین نماینده جستجوی فردی است که با وجود چالش‌ها و مشکلات، به دنبال تحقق خود و ایجاد ارزش‌های انسانی است که فراتر از شرایط اجتماعی و خانوادگی‌اش قرار دارد.

تعالی به مفهوم مد نظر سلیگمن در قالب توانایی‌هایی که منجر به رضایت از زندگی و فضائل اخلاقی می‌شود، در داستان "حَقَّارُ الْقُبُورِ" محلی از اعراب ندارد. بلکه آنچه به‌عنوان تعالی در این داستان بروز یافته، نوعی برتری مالی است که اخلاق را به حاشیه رانده و رضایت را هم در ارضای نیازهای نهاد (ID) تعریف کرده است که به رفتارهای اولیه جنسی، لذت‌جویی و امیال مالی تقلیل پیدا می‌کند. آنجا که گورکن رضایت از زندگی و شادی را در مرگ دیگران و جنگ‌افروزی دیگران پیدا می‌کند و بازار ناشی از جنگ و خونریزی را عامل محرکی برای رقص و شادی نهاد سیری‌ناپذیر خویش می‌داند:

«نَذَرُ عَلَى لَئِنْ تَشَبُّ لَأَزْعَنَّ مِنَ الْوُرُودِ / أَلْفَا تُرَوَّى بِالْدَّمَاءِ وَسَوْفَ أَرْصِفُ بِالنُّقُودِ / هَذَا الْمَزَارُ ... / وَسَوْفَ أَرْكُضُ فِي الْهَجِيرِ بِلَا حَذَاءٍ / وَ أَعِدُّ أَحْذِيَةَ الْجُنُودِ» (سیاب، ۲۰۱۲: ۱۶۹)

ترجمه: (نذر کرده‌ام که اگر جنگ درگیرد خواهم کاشت/ هزاران گل که با خون آبیاری می‌شوند و با پول/ قبرها را خواهم آراست/ و در گرمای ظهر بدون کفش هروله خواهم زد/ تا کفش‌های سربازان را بشمارم).

نهادی که بدر شاکر سیاب از آن یاد کرده است، می‌تواند استعاره از کشورهای سلطه‌گر و سلطه‌جوی غربی باشد که به ساخت و توزیع اسلحه بین دیگر کشورها پرداخته‌اند و تفکر غالب بر صاحبان و سهامداران این کارخانه‌ها را در سرمایه‌داری مبتنی بر مرگ دیگران، تعریف کرده است. کارخانه‌ای که چرخ آن با خون مردم می‌چرخد و هر روز ثروت بیشتری برای صاحبانش به بار می‌آورد؛ به عبارت دیگر «سیاب پول را به‌عنوان وسیله‌ای برای راحتی زندگی مردم نمی‌داند بلکه آن را باری بر دوش نوع بشر می‌داند که مسبب عذاب ضعیفان و توحش ظالمان است» (عنتاوی، ۲۰۱۶: ۲۳) هجماه‌ای از باورهای سرمایه‌داری و عقل ابزاری که برای رسیدن به اهداف مادی و ثروت، به دنبال توجیه وسیله هستند؛ و این عدم تعالی اخلاقی و توانایی همزیستی ناشی از حقارتی است که نظام سرمایه‌داری و نظم نوین جهانی قرن بیستم که به دنبال منفعت‌طلبی و جنگ‌افروزی است به حقار و خانواده وی تلقین کرده است:

«وَالْقَاتِلُونَ هُمُ الْجَنَاءُ وَلَيْسَ حَقَّارَ الْقُبُورِ / وَهُمْ الَّذِينَ يَلُونُونَ لِي الْبَغَايَا بِالْخُمُورِ / وَهُمْ الْمَجَاعَةُ وَ الْحَرَّاقُ وَ الْمَذَابِخُ وَ النُّوَّاحُ / وَهُمْ الَّذِينَ سَيَّرَكُونُ أَبِي وَ عَمَّتَهُ الضَّرْبِرَةُ / بَيْنَ الْخَرَّابِ يَنْبِشَانِ رِ كَامَهُنَّ عَنِ الْعِظَامِ» (سیاب، ۲۰۱۲: ۱۷۰)

ترجمه: (جنایتکاران واقعی قاتلان هستند نه گورکن/ آنان هستند که فساد را با خمر برایم می‌آریند/ مقصرین واقعی آنان‌اند که گرسنه‌اند، می‌سوزند، کشته می‌شوند و ناله سر می‌دهند/ آنان هستند که پدر و عمه فلک‌زده‌اش را/ در میان خرابه‌ها رها می‌کنند تا بین پشته‌ها دنبال استخوان‌ها بگردند).

در اینجا شخصیت گورکن، عدم تعالی اخلاقی خویش را به عوامل فرا شخصی اجتماعی که در شرایط جنگی به وجود آمده پیوند زده است تا به این نحو از زیر بار مسئولیت‌های انسانی و تعالی اخلاقی شانه خالی کند. به عبارت دیگر می‌توان گفت وی از مکانیسم جایگزین برای پوشش این کمبود استفاده کرده است.

۳.۳. عدالت (justice)

مارتین سلیگمن در نظریه خود، عدالت را به‌عنوان یکی از فضیلت‌های اصلی معرفی می‌کند که به بهزیستی و سعادت فردی و اجتماعی کمک می‌کند، لذا عدالت مشتمل بر انصاف، بی‌طرفی و رعایت حقوق دیگران به شمار می‌آید (زارع دُرِنیانی، ۱۴۰۲: ۱۰) در رمان «سمفونی مردگان» اثر عباس معروفی شخصیت آیدین لزوم اجرای عدالت را در خانواده خود احساس می‌کند زیرا رعایت عدالت و تقسیم منصفانه می‌تواند به تقویت روابط خانوادگی و بهبود بهزیستی افراد کمک کند. در مثال ذیل از رمان به خوبی نشان می‌دهد که نباید بخاطر پول مشاجره نمود و در ادامه با عبارت (نصف کنید) جمشید را به عدالت دعوت می‌نماید بخاطر اینکه عدم رعایت عدالت می‌تواند به

اختلافات و ناراحتی‌های عمیق در خانواده منجر می‌شود و اهمیت آن در حفظ سلامت روانی و اجتماعی افراد را برجسته می‌کند:

«با جمشید دست به یقه شدیم. آیدین گفت: سر پول که دعوا نمی‌کنند؛ نصف کنید. گفتیم: برای چی؟ ... را هم بهش نمی‌دهم» (معروفی، ۱۳۸۵: ۶۷)

آیدین درک درستی از عدالت دارد و بیشتر به دنبال منافع جمعی و خانوادگی است تا برابری و انصاف واقعی محقق شود، این نشان می‌دهد که او بیشتر اسیر حرص و طمع خود نیست علی‌رغم اینکه برادرش حرص و طمعش آن قدر زیاد است که حتی از این که خانواده خود را در سهم اموال پدری شریک کند امتناع می‌ورزد و زمانی که پدرش وصیت می‌کند او و برادرش به یک اندازه از اموال بهره داشته باشند به شدت عصبانی می‌شود: «گفتم: من سال‌ها زحمت کشیده‌ام پدر همه را یک کاسه نکن من این عدل‌های پسته را روی کولم گرفته‌ام و چهل پله پایین برده‌ام» (همان: ۳۲) او با تأکید بر زحماتش در مقابل آیدین، تلاش می‌کند تا سهم بیشتری از اموال پدری به دست آورد و تقسیم مساوی را ناعادلانه می‌داند.

شخصیت آیدین در رمان "سمفونی مردگان" به شدت با مفهوم عدالت در تطابق است، او معتقد بر رعایت انصاف و احترام به حقوق دیگران است و حال آنکه اورهان به دنبال حذف برادرش آیدین و به دست آوردن همه اموال و اعتبار خانوادگی است. اورهان با وجود اینکه آیدین را شایسته ادامه تحصیل می‌داند، به دلیل حسادت و طمع، تصمیم می‌گیرد هر طور که شده راه او را مسدود کند. او حتی به فکر قتل آیدین می‌افتد و روش‌های مختلفی برای این کار در نظر می‌گیرد که نشان‌دهنده میزان بی‌رحمی و بی‌عدالتی اوست. آیدین با احترام به وصیت پدرش آن را عادلانه تصور می‌کند، که این رویکرد فکری با توجه به ارزش‌های انسانی و خانوادگی است، و این رفتارها نمایانگر درک صحیح از عدالت و اخلاق در شخصیت آیدین است.

«گفتم [اورهان]: آیدین، تو برای کاسبی ساخته نشدی. حالا که پدر نیست مانع تو بشود. می‌خواهی بروی دانشگاه؟ می‌خواهی به همان ادبیات ادامه بدهی؟ من خرجت را می‌دهم گفت: نه به هیچ وجه. چرا؟ چه اصراری داری؟ کار از کار گذشته و من نمی‌خواهم وصیت پدر را نادیده بگیرم گفتم: تو وقتی منصرف بشوی، وصیت خود به خود ملغی است... به راه نمی‌آمد،... مادر هم مدام مریض بود نمی‌گذاشت که املاک را به ثبت برسانیم. آن وقت تصمیم خودم را گرفتم و به آستارا رفتم... فالگیر گفت: که کسی سد راه توست... گفتم: بیرون شهر با یک چماق چطور است؟ گفتم: از صخره پرتش کنم؟ گفتم در غذایش زهر بریزم؟ فالگیر گفت: مگر مغز چلچله خورده‌ای؟ بالاخره تصمیم گرفتم هر جور شده کلکش را بکنم» (معروفی، ۱۳۸۵: ۳۵۷-۳۵۹).

آیدین بر احترام به حقوق مساوی اعضای خانواده تأکید دارد و حال آنکه برادرش به دنبال حذف او و تصرف همه دارایی‌های خانوادگی است و به دلیل حسادت و طمعی که دارد، حتی به فکر کشتن برادرش آیدین هم می‌افتد و اقداماتی را برای این کار انجام می‌دهد، بدون اینکه به

ارزش‌های انسانی و وصیت پدرش توجه کند. در این بین آیدین فقط به دنبال این است که منافع و مصالح خانواده خودش می باشد و به همین دلیل بر اصول عدالت و اخلاقیات تأکید دارد. شخصیت‌های داستان "حَقَّارُ الْقُبُورِ" به‌ویژه گورکن که افراد عراق جنگ‌زده سرمایه‌داری را به تصویر می‌کشد، به‌رغم آگاهی از مفهوم عدالت در پی نیل به آن نیستند. جامعه‌ای که در آن جنگ افروزان و ثروتمندان بر جان و مال افراد، تملک و چیرگی دارند. بنابراین، عدالت‌خواهی در آنان شکل نمی‌گیرد؛ به‌گونه‌ای که افراد مظلوم در ارتباط مداوم با عناصر مالی و احتیاجات روزمره و ابتدایی‌شان که عامل دیالکتیکی و خودجوش بیرونی بی‌اخلاقی‌ها و بی‌عدالتی‌ها به حساب می‌آید، نقش برجسته‌ای در جهت شکل دادن به هرج‌ومرج دارد. و به قول جورج لوکاچ «آگاهی و موضع قشر پائین نسبت به حقوقشان متزلزل است زیرا آنان همچنان در ارتباط و پیوندی محکم با سیستم منسوب به سرمایه‌داری به سر می‌برند» (لوکاچ، ۱۳۷۷: ۱۷۴). این داستان، درواقع بیانگر اوضاع و شرایط عراق در حال گذر به سرمایه‌داری جنگ افروزانه است که در آن طبقه برخوردار و اربابان از هرگونه عدالت‌پروری و بیداری در بین طبقات پایین جامعه به‌شدت بیمناک هستند. لذا در برابر هرگونه عدالت‌خواهی، موضع هجومی اتخاذ کرده و آنان را از پای درمی‌آورند. زیرا به اعتقاد جورج لوکاچ، ثروتمندان و طبقه برخوردار به‌خوبی می‌دانند که «طبقات محروم جامعه این گنجایش را دارند تا با قدرتی فراگیر، به بررسی ساختار طبقاتی جامعه پرداخته و آن را به‌سوی تغییر و تحوّل و عدالت‌محوری سوق دهند» (همان: ۱۸۹). لذا شخصیت‌های داستان را در هاله‌ای از نیازهای اولیه از قبیل خوراک، پوشاک، مسکن و نیازهای جنسی محصور می‌کنند تا از مفاهیم والای اخلاقی همچون عدالت و انسانیت به دور باشند. البته اگر بخواهیم در داستان "حَقَّارُ الْقُبُورِ" آگاهی شخصیت‌های داستان را بررسی کنیم در هیچ‌کدام از شخصیت‌های داستان به‌جز گورکن اثری از مفهوم عدالت یافته نمی‌شود؛ که البته این عدالت‌خواهی وی نیز قابلیت دسته‌بندی را دارد. اولین مصداق عدالت نزد وی، حق برطرف کردن نیازهای غریزی است. آنجا که در پی رفع نیازهای غریزی ازجمله رفع نیاز به آب و غذا است:

«سَامُوتٌ مِّنْ ظَمًا وَجُوعٍ / إِنَّ لَمْ يَمُتْ بَعْضُ الْأَنَامِ» (سیاب، ۲۰۱۲: ۱۶۷).

ترجمه: (از تشنگی و گرسنگی خواهم مُرد / اگر برخی از مردم نمیرند).

بعد از آن نیاز به عدالت برای تأمین حق و نیاز جنسی در وی شکل گرفته است و به دنبال اشباع این نیازها، دست به رفتارهای غیرانسانی می‌زند که نوعی دوگانگی ارزشی را در افراد جامعه به وجود می‌آورد. نیازهای اولی وی از راه‌های نادرست و نامشروع رفع می‌گردد، عدالت به مفهوم اخلاقی وجدانی در وجود او شکل می‌گیرد و با مؤاخذه خویش در پی رهایی از جنایات است:

«وَاحْبِيتَاهُ! اَلَنْ اُعِيشَ بَغَيْرِ مَوْتِ الْاٰخِرِيْنَ؟» (همان: ۱۶۹).

ترجمه: (داد از نا امیدی! آیا بدون مرگ دیگران زندگی خواهم کرد؟).

سرانجام در ارتباط با عامل مکانیکی بیرونی یعنی عقل ابزاری و شرایط نامساعد اجتماعی، وی روح خویش را تسلیم نفس اماره می‌کند و به پوچی اخلاقی و انسانی می‌رسد؛ لذا با آرزوی مرگ و نیستی دیگران به امید یافتن ثروت و پول است.

در ادامه شخصیت کلیدی که با مفهوم عدالت ارتباط تنگاتنگی دارد شخصیت محتسب یا همان پاسبان است. معمولاً در ادبیات، محتسب نماد عدالت مبتنی بر قانون است که فضایی سالم و دور از آشوب و جرم و جنایت را فراهم می‌کند. با این حال سیّاب، مجریان قانون و پاسبانان را که بایستی نماد نظم و برخورد با بی‌عدالتی و ستم باشند را به باد انتقاد گرفته و از آنان به‌عنوان سست عنصرهایی یاد کرده که در پست و منصب خودشان با سکوت در برابر بی‌عدالتی به دنبال می‌گساری و خوش‌گذرانی هستند. سیّاب در داستان "حقّار القبور"، پاسبان خسته و مستی را به تصویر کشیده که شبانه راه میخانه را در پیش گرفته و در جوار زنان به سر می‌برد. ظاهراً سیّاب نگاهی منتقدانه به ورای شخصیت پاسبان دارد؛ و پرده از حقیقت جامعه‌ای برمی‌دارد که فساد و قانون‌گریزی دامن مردان قانون و حاکمان آن جامعه را نیز آلوده ساخته است. در چنین جامعه‌ای با اشاعه فحشا و شکستن قُبُح آن توسط مجریان قانون علاوه بر شیوع آن در بین طبقات پایین جامعه، آثار و پیامدهای فردی جبران‌ناپذیری چون افسردگی و غیره از خود بر جای می‌گذارد:

«وَحَارِسُ تَعِبُ يَعُودُ/ وَسَنَانٌ يَحْلُمُ بِالْفِرَاشِ/ وَزَوْجُهُ تَذَكِّي السِّرَاجِ/ وَتُوجِّعُ النَّتُّورُ صَامَتَهُ وَأَخِيلُهُ
اللَّهِيبِ/ تُضْفِي عَلَيْهَا مَا تَشَاءُ مِنْ اِكْتِتَابٍ وَأَتَهَاجِ/ ثُمَّ اَضْمَحَلَّ الْحَارِسُ الْمَكْدُودُ/ وَارْتَفَعَتْ يَدُهُ بَعْدَ
اِنْتِظَارٍ/ وَهَوَتْ عَلَى الْبَابِ الْعَتِيقِ/ وَأَطْلَ مِنْ إِحْدَى النَّوَافِذِ وَهِيَ تَفْتَحُ وَجْهَ حَزِينٍ/ وَتَقُولُ أَنْتِي
فِي اِكْتِتَابٍ ضَيْفٌ جَدِيدٌ» (همان: ۱۷۳).

ترجمه: (پاسبان خسته‌ای داشت برمی‌گشت/ مست بود و در فکر رختخواب، زنش چراغ را روشن می‌کرد/ و در تاریکی تنور شعله‌ور بود و شعله‌های فکر و خیال/ تا می‌توانست ناراحتی و غم بر او وارد می‌کرد/ اندکی بعد نگهبان غمگین ناپدید شد / بعد از کمی انتظار دست‌هایی بالا رفت/ و بر در کهنه فرود آمد/ از یکی از پنجره‌ها چهره ناراحتی پدیدار شد/ زنی در کمال افسردگی می‌گفت: مهمان جدیدی در راه است).

۳-۴. خرد (wisdom)

از دیدگاه سلیگمن، خرد یکی از فضایل اصلی و بخش مهمی از یک زندگی خوب و کامل است. این فضیلت شامل توانایی‌های شناختی همانند: کنجکاوی، قضاوت، خلاقیت و توانایی یادگیری و کاربرد دانش در مواجهه با چالش‌ها و موقعیت‌های مختلف است (سلیگمن، ۱۳۸۸: ۲۲۵). با توجه به شخصیت آیدین در پاراگراف ارائه‌شده، به نظر می‌رسد که او دارای خرد و درایت به معنای واقعی آن است. رفتارهای او نشان‌دهنده توانایی در قضاوت درست و ناتوانی در استفاده از دانش و تجربه‌های گذشته برای بهبود وضعیت کنونی‌اش است، او با استفاده از دانش و تجربه‌های خود برای حل مشکلات و بهبود روابط، استفاده می‌کند که نشان می‌دهد صاحب تفکر منطقی و قضاوت صحیح است.

«عمو صابر گفت: خدانگهدار. ما که چیزی نشدیم. عمو، تو بخوان شاید چیزی شدی. من خیلی به تو امیدوارم. در ضمن وقتی بارت را بستی و خواستی بروی، بیا پیش من، می‌خواهم یک چک برایت بنویسم که لااقل یکی دو سال راحت باشی» (معروفی، ۱۳۸۵: ۱۶۷)

آیدین به دنبال کسب خرد و دانش بود لذا مورد حسادت برادرش اورهان قرار می‌گرفت: «وقتی می‌دیدم این هیكل گنده با آن غروری که سابق داشت تحت فرمان من درآمده، لذت می‌بردم. تمام عمر می‌خواست بیشتر از من بداند که حتماً برتری‌اش را به رخ من بکشد. می‌خواست به دانشگاه برود تحصیلات عالی و مقام به دست بیاورد اما هر چه باشد من در بازار بزرگ شده بودم میان گرگ‌ها» (همان: ۲۹۰).

در نتیجه، می‌توان گفت که شخصیت آیدین مطابق نظریه سلیگمن صاحب خرد است او نه تنها توانایی استفاده از دانش و تجربه‌های گذشته برای بهبود وضعیت کنونی‌اش را دارد، همچنین بخاطر خرد و رفتارهای منطقی‌ش، مورد تأیید مادر و آیدا و عموصابر و دیگر نزدیکانش می‌باشد. نظر به اینکه سلیگمن مفهوم خرد را با دانش در ارتباط می‌داند (سلیگمن، ۱۳۸۸: ۲۲۶). آثار بدر شاکر سیاب جولانگه ارزش‌های معرفتی مبتنی بر آگاهی و دانش‌اندوزی است. سیاب به صورت ویژه در داستان "حقار القبور" به مفهوم خرد پرداخته و با نگاه انتقادی به مسائل و مشکلات جاری کشور عراق، ریشه تمام ناهنجاری‌ها و کاستی‌های اجتماعی اخلاقی جامعه را در دوری از علم و آگاهی و خردگریزی می‌داند، به عبارت دیگر وی فصل بین انسانیت و توحش را در خرد تعریف کرده است؛ آنجا که گورکن علت هنجارشکنی‌ها را در دوری از کتاب به عنوان نماد خرد بیان کرده است:

«أَتَى كَوْحَشٍ فِي الْفَلَاةِ / لَمْ أَقْرَأِ الْكُتُبَ الضَّخَامَ وَشَافِعِي ظَمًا وَجُوعُ» (سیاب، ۲۰۱۲: ۱۷۰)

ترجمه: (مانند حیوانی وحشی در بیابان هستم/ کتاب‌های بزرگ نخوانده و عذر موجهم تشنگی و گرسنگی است). نکته شایان ذکر این است که بی‌خردی و دانش‌گریزی افراد در جامعه آنان را به گرسنگی سوق می‌دهد و شاید بتوان این گرسنگی را به ابعاد روحی و معرفتی شخصیت انسان تسری داد که باعث می‌شود فرد نتواند در مواجهه با موقعیت‌های مختلف قضاوت درستی انجام دهد. آنجا که قضاوت شخصیت منفی داستان جنبش غیراخلاقی به خود می‌گیرد و برای رهایی از موقعیت استرس‌زا به مکانیسم دفاع روانی عقلانی‌سازی می‌پردازد آنجا که به‌رغم اطلاع از کراهت و زشتی رفتارش سعی می‌کند آن را به یک دلیل ظاهراً منطقی پیوند بزند. به عبارت دیگر استفاده از این مغالطه منطقی به فرد اجازه می‌دهد ناکارآمدی و اختلالات رفتاری‌اش را با نقاشی خود به عنوان قربانی یک نظام فکری غارتگر توجیه کند. این طرز تفکر به فرد اجازه می‌دهد تا سعی کند از زیر بار مسئولیت‌های انسانی و قضاوت‌های خردمندانه شانه خالی کند. در واقع شخصیت نامتعادل، جنبه‌های عاطفی و انسانی موضوع را نادیده می‌گیرد و تنها به جنبش منطقی آن توجه

می‌کند تا با بال‌وپر دادن به نیروی عقلانی از مواجهه دردناک با احساسات ناخوشایند پیشگیری نماید:

«مَهْمَا ادْنَاتُ فَلَنْ أَسْفَّ كَمَا أَسْفُو لِي شَفِيعُ/ اُنِّي نَوَيْتُ وَيَفْعَلُونَ، وَإِنَّ مِنْ يَدِ الْبَنِينِ/ وَالْأُمَهَاتُ وَيَسْتَحِلُّ دَمَ الشُّيُوخِ الْعَاجِزِينَ/ لَأَحْطُ مِنْ زَانٍ انْتَهَكَ الْغَزَاءَ وَمَا اسْتَبَاحُوا!!/ وَالْقَاتِلُونَ هُمُ الْجَنَاءُ وَلَيْسَ حَفَارُ الْقُبُورِ» (همان: ۱۷۲)

ترجمه: (هرچقدر که دنی و پست باشم، مانند آنها پست نخواهم شد. من شفیی دارم/ من می‌خواهم و آنها انجام می‌دهند، آنکه فرزندان/ و مادران را می‌کشد و خون پیرمردهای ناتوان را مباح کرده/ پست‌تر از زناکاری است که اشغالگران و آنچه مباح دانسته‌اند را نقض می‌کند/ جنایت‌کاران واقعی قاتلان هستند نه گورکن). در اینجا به وضوح ملاحظه می‌شود که چگونه شخصیت گورکن که درگیر روابط نامشروع و می‌گساری است با استفاده از ابزار منطقی خود را با قاتلان و جنگ‌افروزی مقایسه می‌کند که خون بی‌گناهان را بر زمین می‌ریزند و در نهایت با این نتیجه‌گیری که من در مقایسه با آنها خوب هستم خود را فردی پاک و بی‌گناه قلمداد می‌کند. این رفتار و طرز تفکر در واقع یک قربانی اصلی دارد و آن هم خرد و خردورزی است که با لگدمال شدن زیر این نوع تفکر سر از جنایات ضد بشری و انسانی درمی‌آورد.

۳-۵. انسانیت (Humanity)

مارتین سلیگمن یکی از بنیان‌گذاران روان‌شناسی مثبت‌گرا، مفهوم انسانیت را به‌عنوان یکی از فضیلت‌های اصلی که به خوشبختی و بهزیستی انسان‌ها کمک می‌کند، معرفی کرده است. انسانیت در نظریه سلیگمن شامل: مهربانی، عشق و تعاملات اجتماعی مثبت است؛ این فضیلت به افراد کمک می‌کند تا روابط معنی‌دار و مثبتی با دیگران برقرار نمایند و از طریق این روابط بهزیستی خود را افزایش دهد. به‌طور خاص، انسانیت شامل توانایی برقراری روابط نزدیک و صمیمی، عمل به نفع دیگران و داشتن احساسات مثبت نسبت به دیگران و توانایی فهم و مدیریت عواطف خود و دیگران برای برقراری تعاملات مثبت است. انسانیت با سایر فضیلت‌های مدنظر سلیگمن همانند: خرد، شجاعت، عدالت، اعتدال و تعالی ارتباط تنگاتنگی دارد؛ هر یک از این فضیلت‌ها به نحوی به بهبود کیفیت زندگی و افزایش خوشبختی انسان کمک می‌کنند. مثال‌هایی از انسانیت در زندگی روزمره شامل کمک به یک دوست در زمان نیاز، نشان دادن مهربانی و توجه به خانواده و دوستان و درک و همدردی با احساسات دیگران و تلاش برای کمک به آنها است. این ویژگی‌ها به فرد کمک می‌کند تا در روابط خود موفق‌تر باشد و از طریق ارتباطات مثبت، بهزیستی و رضایت بیشتری در زندگی خود تجربه کند:

«آیدین در یک برش از زمان به جایی می‌رسد که تسلیم می‌شود. تسلیم سرنوشت و حتی تسلیم مرگ، اما نمی‌میرد و ویران می‌شود. مرگ آید، پدر، مسئله سورمه، و رفتار اورهان خردش می‌کند» (معروفی، ۱۳۸۵: ۲۵-۳۰).

در این قسمت، مفهوم انسانیت در تضادها و احساسات پیچیده‌ی شخصیت‌ها به نمایش گذاشته شده است، آیدین نسبت به مرگ خواهرش آیدا و پدر و سورمه و رفتارهای آزار دهنده برادرش اورهان تا سرحد مرگ پیش می‌رود ولی از پا در نمی‌آید و تسلیم نمی‌گردد و این همان انسانیت اوست که نسبت به خانواده خود علی رغم تمام ناملایماتی‌ها با روحیه بالا ادامه می‌دهد.

آیدین با وجود اینکه رفتارهای ناپسند بسیاری از پدرش می‌بیند و حتی توسط پدرش از خانه طرد می‌شود لکن زمانی که از پدرش سخن می‌گوید همواره با احترام او را صدا می‌زند:

«آیدین: گفت من می‌خواهم به درس ادامه بدهم، پدر» (معروفی، ۱۳۸۵: ۱۲۵)

«عمو صابر به آیدین گفت: می‌خواهی بروی دانشگاه؟ بله عمو جان، کدام دانشگاه؟ گفتم که دانشگاه تهران یا هرجا که قبول شدم» (همان: ۱۶۷)

«در نهایت مقصدش تهران بود. می‌خواست به هر قیمتی شده دوره دانشگاه را بگذراند و همه آرزوهایش را به تحقق برساند» (همان، ۱۸۰)

«آیدین به آقای میرزاییان گفت: من که روز اول به شما. گفتم می‌خواهم خرج چهار پنج سال زندگی در تهران را در بیاورم» (همان: ۱۸۳).

آیدین با درک نسبت به وضعیت اقتصادی خانواده‌اش، حاضر است در کنار تحصیلش در تهران، مشغول به کار شود تا هزینه‌ای را بر دوش خانواده‌اش تحمیل ننماید. آیدین حتی در برخورد با وابستگی‌های هم ادب را در گفتار رعایت می‌نمود، در مثال فوق عمو صابر از آیدین می‌پرسد که آیا می‌خواهی به دانشگاه بروی؟ و آیدین در پاسخ با مهربانی پاسخ می‌دهد: بله عمو جان. شخصیت آیدین در این رمان به وضوح مثال بارزی از انسانیت است؛ او توانایی درک و مدیریت احساسات خود و دیگران را دارد؛ واکنش‌های مهربانانه او نسبت به ارزش‌های برادری و خانواده، نشان‌دهنده توانایی او در شناخت و ارزیابی صحیح احساسات و نیازهای دیگران است. آیدین، عاشق هنر و ادبیات هست و اهمیت زیادی به ارزش‌های معنوی و انسانی می‌دهد؛ و تمام تمرکزش بر روی رشد شخصی و درک عمیق از دیگران و اطرافیانش است.

با توجه به معیارهایی که برای تعریف انسانیت از دیدگاه سلیگمن وجود دارد، اگر بخواهیم شخصیت‌های داستان «حَقَّار القُبور» به ویژه شخصیت محوری گورکن را مورد بررسی قرار دهیم، می‌توان به این نتیجه گرفت که داستان شعری «حَقَّار القُبور» اثری است که در فحوای خودش مفهوم مرگ انسانیت و عواطف انسانی از قبیل عطفوت، همزیستی، خیرخواهی و... را به یادک می‌کشد. در پایان داستان که زن روسپی از دنیا می‌رود و گورکن بی‌اطلاع از اینکه این مرده همان زنی است که شب را با او سپری کرده، با خوشحالی پولی که بین دست‌هایش بوده را برداشته و او را دفن می‌کند، دلالت بر این مفهوم دارد که مفهوم انسانیت با تمام خوانش‌های منشعب شده از آن در برابر پول خویش را باخته است:

«لَوْ حَدَّثَ التَّابُوتُ عَمَّنْ فِيهِ أَوْ رَفَعَتْ يَدَاهَا / حَاشِيَةَ الْغِطَاءِ تَحْتَ النُّجُومِ السَّاهِمَاتِ / لَكَادَ يَنْكِرُ مَنْ رَأَاهَا/مَاتَتْ كَمَنْ مَاتُوا، وَوَارَاهَا كَمَا وَارَى سِوَاهَا» (سیاب، ۲۰۱۲: ۱۷۶)

ترجمه: (گر تابوت زبان باز کند که چه کسی را در بر دارد یا آن که دستانش / زیر چشمک ستارگان، پوشش تابوت را کنار زند/ هرکه او را می‌دید باور نمی‌کرد که/ آن زن مانند بقیه مرده است و مانند دیگران به خاکش سپرده است)

وی در جای دیگری ضمن اشاره به نظم نوین جهانی که با شعار انسان ولی بر ضد انسان عمل می‌کند، از نزول و محدودیت مفهوم انسانیت به نیازهای مادی از جمله خوراک، پوشاک و مسائل جنسی انتقاد کرده است و تعریف انسان را این‌گونه بیان کرده که انسان موجودی پولدار است:

«هَكَذَا قَدْ أَسَفَ مِنْ نَفْسِهِ الْإِنْسَانُ وَأَنْهَارَ كَانِهِيَارِ الْعَمُودِ / فَهُوَ يَسْعَى وَحُلْمُهُ الْخَبْرُ وَالْأَسْمَالُ وَالنَّعْلُ وَاعْتِصَارُ النَّهْودِ! / وَالَّذِي حَارَتْ الْبَرِيَّةُ فِيهِ بِالتَّأْوِيلِ، كَائِنْ ذُو نَقُودٍ» (سیاب، ۲۰۱۲: ۷۱).

ترجمه: (و این‌گونه انسان جایگاهش را پائین آورد و بسان ستونی فرو افتاد/ در حالیکه در رویای نان، لباسی کهنه، کفش و فشردن سینه‌ها است تلاش می‌کند/ و آنچه روزگار در تعریف آن مات و میهوت مانده، موجودی پول‌دار است).

در ادامه نیز شخصیت گورکن از مرگ دیگر انسان‌ها برای رسیدن به پول و خوش‌گذرانی استفاده می‌کند، زن فقیر نیز در ازای دریافت پول است که جسم و کرامت انسانی خویش را همچون کالایی به گورکن می‌فروشد. وی از تغییر جایگاه انسان و تنزل آن به وسیله و ابزاری برای نیل به خواسته‌ای نهاد سیری‌ناپذیر انتقاد کرده است. از دیدگاه وی شیء‌شدگی افراد، موجب شده تا با مرگ انسانیت، زمینه‌های پول و ثروت بیشتری را برای شخصیت‌های تیپیکال از قبیل گورکن ایجاد شود:

«فَلْتُمْطَرْنَهُمُ الْقَذَائِفُ بِالْحَدِيدِ وَبِالضَّرَامِ / وَ بِمَا تَشَاءُ مِنْ إِنْتِقَامٍ / مِنْ حُمَيَاتٍ أَوْ جُذَامٍ! / نَذْرٌ عَلَى لَيْنٍ تَشَبَّ لِأُزْرَعَنْ مِنَ الْوُرُودِ / أَلْفًا تُرَوَّى بِالدَّمَاءِ وَ سَوْفَ أَرْصِفُ بِالنَّقُودِ هَذَا الْمَرَارِ» (همان: ۱۶۹).

ترجمه: (بگذار بمبافکن‌ها با ترکش و آتش بر آنان بیارد/ هر چقدر می‌خواهد انتقام بگیرد/ با تب و جذام/ نذر کرده‌ام که اگر جنگ در بگیرد خواهم کاشت/ هزاران گل که با خون آبیاری می‌شوند و با پول/ قبرها را خواهم آراست).

بنابراین در این داستان، روابط فیما بین انسان‌ها بر اساس انسانیت و حق نوع‌دوستی و همزیستی مسالمت‌آمیز تعریف نشده است بلکه پدید دیگری به عنوان پول وارد روابط شده و عینیت پیدا کرده است که با در اختیار قرار دادن امکانات جهت رفع نیازها، بر رفتار انسان‌ها تأثیر گذاشته و هویت واقعی انسان را به حاشیه می‌راند؛ یعنی فاعل و مفعول هر دو تحت سیطره پول به‌عنوان عامل بیرونی و عینی قرار گرفته و هویت انسانی‌شان را فراموش کرده و تن به رفتارهای غیرانسانی می‌دهند. بدین معنی که «کالاها و پول چنان پدیدار می‌شوند که گویی منحصرأً با

یکدیگر مرتبط هستند و این واقعیت را پنهان می‌کنند که محصولات کار انسانی‌اند و در نتیجه موجب می‌شوند که آدمیان وارد نسبت‌های خاصی با یکدیگر شوند» (کاریگن، ۱۳۹۳: ۳۶). سیاب در این اثر ادبی معتقد است که پول، نه تنها موجب ارتقای انسان‌ها و کمال نمی‌شود، بلکه وسیله تعاملی بین بدکاران است تا با استفاده از این ابزار، با فشار بر دیگران به مقاصد حیوانی خویش نائل شوند. «بدر شاکر پول را به عنوان وسیله‌ای برای راحتی زندگی مردم نمی‌دادند بلکه آن را باری بر دوش نوع بشر می‌دادند که مسبب عذاب ضعفا و توحش ظالمان است» (عنبتای، ۲۰۱۶: ۲۳) لذا گورکن که شیطان و قابیل (۱) درونش، وسوسه هر نوع گناهی را برجسته می‌کند، برای رسیدن به پول و امیال نفسانی، مرگ و نیستی دیگران را به عنوان هدف نهایی خویش برمی‌گزیند. او در ازای پولی که از دفن انسان‌ها به دست می‌آورد، جسم زنان آنها را می‌خرد. زن فاحشه نیز کرامت خویش را برای ادامه حیات با پول معاوضه می‌کند گویا پول موجود عینی خاصی است که با قدرت جادویی خودش، افسار زندگی انسان‌ها را در دست گرفته و همه را برده خویش کرده است:

«وَيَكَادُ يَحْنِقُهَا لَهَاثِي وَ هِيَ تَسْمَعُ فِي لَظَاهِ / قَلْبِي وَ وَسْوَسَهُ النُّقُودِ نَقُودُهَا! وَ اخْجَلَتَاه!» (سیاب، ۲۰۱۲، ص ۱۶۹).

ترجمه: (سوز نفسش داشت مرا می‌سوزاند و در آتش / به ندای قلبم گوش فرا می‌داد / و وسوسه پول، پول او، شرم بر من).

۴. نتایج پژوهش

شخصیت‌های اصلی به کار گرفته شده در دو داستان حقار القبور بدر شاکر سیاب و سمفونی مردگان عباس معروفی که حول محور گورکن و آیدین می‌چرخند، ناظر به نقاط اشتراکی است که مهم‌ترین آن منفی و مثبت بودن دو شخصیت اصلی است. مفاهیم مثبت نگر و همچون: خود کنترلی، انسانیت، عدالت، خرد، تعالی در دو اثر ادبی بازتاب داشته است که با نظریه سلیگمن همخوانی دارد اما رویکرد آیدین در رمان «سمفونی مردگان» و گورکن در «حقار القبور» دارای دو جنبه مثبت و منفی است که در مفاهیمی مثل عدالت به نقطه اشتراک می‌رسند. شخصیت گورکن با توجه به طبقه‌بندی مدنظر سلیگمن از جنبه‌های مثبت نگر فاصله گرفته و غرق در تکانه‌های غیراخلاقی شده که آن را از هویت انسانی‌شان دور کرده است. از نگاه روانشناسی نیز رنج بردن از کمبودها و نقص‌های عاطفی، معرفتی و... به عنوان بستری برای بروز تکانه‌های منفی در این شخصیت مشهود است. برعکس آیدین دارای شخصیتی مثبت‌نگر بوده و با پشتکار نستوه خود تلاش برای مقاومت درباره تکانه‌های روانی است. نقاط اشتراک بین دو نویسنده در پرورش شخصیت‌های منفی به‌رغم فاصله زمانی و مکانی موجود بین بدر شاکر سیاب و عباس معروفی است که ناشی از تجربه شرایط مشابه در دو کشور ایران و عراق است که تجربه‌های تلخ

مشترکی از قبیل اشغالگری نظامی دوران جنگ دوم جهانی و سیطره اندیشه‌های سرمایه‌داری را تجربه کرده است.

وجه افتراق دو نویسنده در نوع نگاه دو ادیب به شخصیت‌های منفی داستان است که نه تنها رفتارهای مثبت‌نگری ندارند بلکه از مفاهیم و مصادیق آن فاصله گرفته‌اند. بدر شاکر سیاب ریشه منفی‌گرایی شخصیت‌های داستان را در مسائل اجتماعی و کمبودهای ناشی از محرومیت‌های طبقاتی تعریف کرده است. از نگاه وی پدیده‌هایی از قبیل فقر، جنگ‌زدگی، اشغال‌گری، عدم آگاهی و فساد طبقه حاکم اسبابی هستند که موجب شده است تا شخصیت‌گورکن به‌عنوان نمادی از شهروند عراقی درگیر جنگ از تعالی، خردورزی و انسانیت دور شود و میدان را برای جولان جنبه‌های منفی از قبیل بی‌تفاوتی، شیء‌شدگی، الینه‌شدن و بحران هویتی خالی کند. در حالی که عباس معروفی در بحث شخصیت‌شناسی افراد بیشتر بر جنبه‌های شخصی با تکیه بر نهاد خانواده به عنوان عنصری شخصیت‌ساز تأکید کرده و ریشه مثبت‌نگری شخصیت‌آیدین به‌عنوان نمودی از یک جامعه بزرگ‌تر را در کمبودها و اشتباهاتی تعریف کرده است که بیشتر ریشه در تربیت و شأن خانوادگی افراد دارد.

نقطه اشتراک دیگر شخصیت‌آیدین و گورکن در نوع نگاه آنان به عدالت است. آیدین و گورکن از عدالت اجتماعی و حقوق اولیه مشترکی سخن به میان آورده‌اند که به نیازهای اولیه انسان از قبیل حق خوراک، پوشاک، مسکن و مسائل جنسی بی تفاوت است. در واقع آیدین و گورکن در حق‌خواهی تعریف کرده است که البته هر دو شخصیت از ابزارهای متفاوتی برای نیل به آن استفاده کرده‌اند.

پی‌نوشت

۱. بدر شاکر سیاب یکی از علل گرایش وی به رفتارهای غیرانسانی برای کسب پول و لذت را وسوسه قابیل درونش می‌داند همان‌گونه که قابیل با وسوسه‌های شیطانی جنایت کرد قابیل درون گورکن نیز وی را می‌آزارد: *إِنَّ قَابِيلَ الْمُكْبَلِ بِالْحَدِيدِ/ فَيَنْفَسِي الظُّلُمَاءَ هَبَّ وَ قَرَّ يَعْرِضُهُ الْمَلَالُ* (سیاب، ۲۰۱۲: ۱۷۰)

منابع

- ارشاد، فرهنگ (۱۳۹۱). کندوکاوی در جامعه‌شناسی ادبیات، تهران: آگه.
- تسلیمی، علی (۱۳۸۸). نقد ادبی: نظریه‌های ادبی و کاربرد آن‌ها در ادبیات فارسی، چاپ دوم، تهران: کتاب آمه.
- رماک، هنری (۱۳۹۱). «تعریف و عملکرد ادبیات تطبیقی»، ترجمه فرزانه علوی زاده، نشریه ادبیات تطبیقی، ش ۴، ۵۴-۷۳.
- زارع درنباری، عیسی؛ فؤاد عبدالله زاده (۱۴۰۲). «تحلیل روان‌شناختی شخصیت ارباب در رمان الرجل الذی آمن بر اساس نظریه مارتن سلینگمن»، مجله پژوهش‌نامه نقد ادبی و بلاغت، سال دوازدهم، ش ۱، ۱-۱۷.
- سلینگمن، مارتن (۱۳۸۸). روانشناسی مثبت‌نگر در خدمت خوش‌نودی پایدار، ترجمه مصطفی تبریزی و همکاران، تهران: نشر دایره.
- السیاب، بدر شاکر (۲۰۱۲ م). *أنشودة المطر*، قاهره: موسسه هندلوی للنشر.
- شهبازی، آرزو و حسینی، مریم (۱۳۹۳). «نقد ساختگرایی تکوینی رمان همسایه‌ها اثر احمد محمود»، فصلنامه تخصصی مطالعات داستانی، سال دوم، ش ۳، ۶۶-۹۱.
- عبداللهی، مجتبی (۱۳۹۳). «رواج سادیسم»، مجله گزارش، ش ۲۶۰، ۳۹-۴۰.

عنبتاوی، دلال حسین (۲۰۱۶). بدر شاکر السیاب قراءة أخرى، چاپ اول، عمان: دارالأزمنة للنشر والتوزيع.
لوکاچ، جورج (۱۳۷۷). تاریخ و آگاهی طبقاتی، ترجمه محمدجعفر پوینده، تهران: نشر چشمه.
کاریگن، پیتر (۱۳۹۳). «بت‌وارگی کالاها: مروری بر برخی پیامدهای سرمایه‌داری و تأثیر آن بر رفتار انسان‌ها»، ترجمه سید محمدجواد سیدی، مجله سوژه سبک زندگی، ش ۸۱، ۶۹-۴۰.
مرادی، علیرضا (۱۳۹۴). «استوارت هال و مسئله بحران هویت»، فصلنامه علمی ترویجی جامعه فرهنگ و رسانه، سال چهارم، ش ۱۴، ۱۰۱-۱۲۰.
معروفی، عباس (۱۳۸۵). سمفونی مردگان، تهران: ققنوس.
نجفی، حسن و اصلانی، سردار (۱۳۹۹). «بررسی تطبیقی آثار ادبی بدر شاکر السیاب و هوشنگ گلشیری از دیدگاه نقد اجتماعی ادبیات»، رساله دکتری، دانشکده زبان‌های خارجی، دانشگاه اصفهان.

References

- Abdullahi, Mojtaba (2014). "Sadism", Gozaresh Magazine, vol. 260, 39-40. [In Persian]
- Al-Sayyab, Badr Shaker (2012). Unshūdat almaṭar, Cairo: Hendavi Institute of Publication. [In Arabic]
- Anbatawi, dalal Hussein (2016). Badr Shakir al -Sayyab Another reading, First Edition, Oman: Dar al -Zamena for Publication. [In Arabic]
- Ershad, Farhang (2012). Analysis in the Sociology of Literature, Tehran: Agah. [In Persian]
- Gugrondan Ririn, Risnawita (2010). Teori- Teori Psikologi, Yogyakarta, Ar-Ruzz Media. [In English]
- Hall, C. S, (2000). Teoria da personalidade (M. A. V. Veronese), Trad. 4a ed. Porto Alegre: Artmed. [In English]
- Karigen, Peter (2014). " Commodity fetishism: A review of some of the consequences of capitalism and its impact on human behavior", Translated by Seyed Mohammad Javad Seyyedi, Journal of Suzheh zendagi, vol. 81, 69-40. [In Persian]
- Lukach, George (1377). History and Class Awareness, Translated by Mohammad Jafar Pouyandeh, Tehran: Cheshmeh Publishing. [In Persian]
- Maroufi, Abbas (2006). Symphony of the Dead, Tehran: Qoqnus. [In Persian]
- Moradi, Alireza (2015). "Stuart Hall and the Identity Crisis issue", Quarterly Journal of Culture and Media Society, Vol. 14, 101-120. (In Persian)
- Najafi, Hasan; Aslani, Sardar (2021). "A Comparative Study of Badr Shakir al -Sayyab and Houshang Golshiri from the Social Critique of Literature", PhD Thesis, Foreign Language Faculty, University of Isfahan. [In Persian]
- Remak, Henry (2012). "Definition and Performance of Comparative Literature", Translated by Farzaneh Alavizadeh, Journal of Comparative Literature, vol. 4, 54-73. [In Persian]

- Seligman, Martin (2009). Positive Psychology in the Service of Sustainable Goodness, Translated by Mustafa Tabrizi et al., Tehran: Dayreh Publishing. [In Persian]
- Seligman, Martin; Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive Psychology - an introduction. American Psychology. [In English]
- Shahbazi, Arezoo; Hosseini, Maryam (2014). "The Constitutional Criticism of the Neighboring Novel by Ahmad Mahmoud", Special Journal of Fiction Studies, Year 2, No. 3, 66-91. [In Persian]
- Silalahi, Ulber (2009). Metode Penalittion Social, Bandung, Ptrfuke Aditama. [In English]
- Taslimi, Ali (2009). Literary Criticism: Literary Theories and Their Applications in Persian Literature, Second Edition, Tehran: Ameh Book. [In Persian]
- Zare Dorreniani, Isaa; Foad Abdullah Zadeh (1402). "The Psychological Analysis of the Personality in the Novel Al-Rajal al-Zi Aman Based on Martin Seligman's Theory", Journal of the Research Journal of Literary and Rhetoric, Vol. 12, No. 1, 1-17. [In Persian]